

Baberti Dergisi / Journal of Baberti

e-ISSN: 3023-4107

Sayı: 22 / 2025 - Aralık

Tefsir Geleneğinde Yedi Harf Meselesi: Taberî, İbn Atıyye, Kâsımî ve Süleyman Ateş'in Mukaddimeleri Özelinde Bir Değerlendirme

The Issue of al-Ahruf al-Sab'ah in the Tafsir Tradition: a Evaluation of the Introductions of al-Ṭabarî, Ibn 'Aṭīyah, al-Qāsimî and Suleyman Ates

Celal ÖZDİN

Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Kıyıcık Ortaokulu.
Trabzon / Türkiye
Teacher, Ministry of Education, Kıyıcık Middle School.
Trabzon / Türkiye
cozdin61@gmail.com

Kadir TAŞPINAR

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı.
Rize / Türkiye
Associate Professor, Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences, Division of Qur'anic Recitation and Qira'at.
Rize / Türkiye
kadir.taspinar@erdogan.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23 Eylül / 23 September 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26 Aralık / 26 December 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Değerlendirme / Evaluation: Çift Taraflı Kör Hakemlik / Double-Blind Refereeing

Etik Bildirim / Ethics Statement: baberti@bayburt.edu.tr

İntihal Denetimi / Plagiarism Check: Yapıldı / Completed (intihal.net)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles were followed in the preparation of this study, and all studies used are cited in the bibliography.

Atıf / Citation: Celal Özdin - Kadir Taşpınar, "Tefsir Geleneğinde Yedi Harf Meselesi: Taberî, İbn Atıyye, Kâsımî ve Süleyman Ateş'in Mukaddimleri Özelinde Bir Değerlendirme" *Baberti Dergisi*, 22 (Aralık / 2025): 20-49.

DOI: 10.47098/babertidergisi.1789689

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Öz

Bu çalışmada Taberî, (ö. 310/923) İbn Atıyye, (ö. 541/1147) Kâsimî (ö. 1914) ve Süleyman Ateş'in tefsirlerinin mukaddimelerindeki yedi harf konusu incelenmektedir. Çalışmanın temel amacı; Taberî, İbn Atıyye, Kâsimî ve Süleyman Ateş'in yedi harf meselesine yaklaşımlarını incelemektir. Bu kapsamda, adı geçen müfessirlerin konuya ne ölçüde yer verdikleri, konuyu nasıl yorumladıkları ve görüşlerindeki benzerliklerle farklılıklar tespit edilip değerlendirilecektir. Klasik ve modern dönemden seçilen bu dört önemli müfessirin yedi harf konusundaki bakış açıları karşılaştırılarak bu konudaki farklı görüşlerin ortaya konması ve Kur'ân'ın farklı telaffuz seçeneklerinin Kur'ân-ı Kerim'in okunması ve anlaşılması üzerindeki etkisini daha iyi anlamak amaçlanmaktadır. Bu amaçla, İbn Cerîr et-Taberî'nin Câmîu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân, İbn Atıyye'nin el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-azîz, Cemâleddin el-Kâsimî'nin Mehâsinü't-te'vîl'i ve Süleyman Ateş'in Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri'nin mukaddimelerindeki yedi harf konusu ele alınmakta ve mukayese edilmektedir. Mezkûr müfessirler arasında yedi harfin mahiyeti konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. Taberî yedi sayısının hakiki manasına işaret ettiğini ileri sürerken İbn Atıyye yedi harfi Arap lehçelerinin çeşitliliğiyle ilişkilendirmektedir. Kâsimî, yedi sayısının belirli bir adedi ifade etmeyip çokluk, kolaylık ve genişliği sembolize ettiğini savunmaktadır. Ateş ise bu hususta açık bir görüş bildirmemektedir. Müfessirlerin yedi harf konusundaki farklı yaklaşımlarına rağmen yedi lehçe görüşünde birleşmesi, bu yorumun tefsir geleneğindeki önemli yerini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıraat, Mukaddime, Yedi Harf, Lehçe.

Abstract

This study examines and reviews the topic of the seven ahruf in the introductions of the Quranic commentaries by al-Tabarî, Ibn 'Atîyah, al-Qâsimî and Suleyman Ates. The primary goal is to determine how these four classical and modern exegetes addressed this subject, how they interpreted it, and to identify the similarities and differences in their perspectives. By comparing their viewpoints, the study aims to highlight the diverse interpretations and better understand the impact of various pronunciations on the reading and comprehension of the Quran. The research focuses on the introductions of al-Tabarî's Jami' al-Bayan, Ibn 'Atîyah's al-Muharrar al-Wajiz, al-Qâsimî's Mahasin al-Ta'wil, and Suleyman Ates's Yuce Kur'an'in Çağdaş Tefsiri. A key finding is the lack of consensus among the exegetes regarding the nature of the seven ahruf. Tabari suggests the number seven has a literal meaning, while Ibn Atiyyah connects it to the diversity of Arabic dialects. Qasimi argues that the number seven symbolizes multiplicity, ease, and breadth rather than a specific number. Ates does not offer a clear opinion on the matter. Despite these differing approaches, the exegetes' convergence on the seven-dialects view highlights its significant place in the tradition of Quranic exegesis.

Keywords: Tafsir, Qiraat, Mukaddime, al-Ahruf al-Sab'ah, Dialect.

Giriş

İslâm ilim geleneği tarihe damga vuran pek çok kıymetli âlimle doludur. Genellikle birden fazla alanda uzmanlaşmış, ansiklopedik bir bilgi birikimine sahip olan bu âlimler, kaleme aldıkları özgün ve bağımsız eserlerle sadece kendi dönemlerini değil, sonraki nesilleri de büyük ölçüde etkileyerek ilim tarihinin temellerini atmışlardır. Çalışmamız için seçilen müfessirler kendi dönemlerinin önde gelen âlimleri olup yedi harf konusuna geniş yer vermiş olmaları yönüyle önem taşımaktadır. Bu âlimlerin farklı coğrafyalarda ve zamanlarda yaşamış olmaları, söz konusu konuya dair çeşitli bakış açılarının oluşmasına olanak tanımıştır.

“Tefsir Geleneğinde Yedi Harf Meselesi: Taberî, İbn Atıyye, Kâsımî ve Süleyman Ateş'in Mukaddimleri Özelinde Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmamız¹ farklı dönemlere ait önde gelen tefsir âlimlerinin eserlerinin mukaddimelerini incelemeyi hedeflemektedir. Klasik dönemden Taberî ve İbn Atıyye ile modern dönemden Kâsımî ve Süleyman Ateş'in tefsir mukaddimelerinde ele aldıkları yedi harf konusundaki benzerlik ve farklılıklar analiz edilerek, klasik ve modern tefsir anlayışları arasındaki temel ayırım noktaları belirlenecektir. Bu husus, çalışmamızın ana konusunu teşkil etmekle birlikte bizi bu konuyu araştırmaya sevk eden başlıca neden olmuştur.

Yedi harf konusu, İslâmî ilimler sahasında ilk dönemlerden beri önemli bir tartışma alanı olagelmıştır. Bu bağlamda klasik dönemden Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 437/1045) el-İbâne'de ve Ebû Şâme el-Makdisî'nin (ö. 665/1267) el-Mürşidü'l-vecîz'de adlı ayrıntılı bir şekilde ele aldıkları görülmektedir. Mekkî b. Ebî Tâlib'in el-İbâne'si, ilk beş asırlık dönemde yedi harf ve kıraat farklılıkları üzerine yazılmış önemli bir eserdir ve bu özelliğiyle kıraat ilminin temel kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Özellikle kıraatlerin ortaya çıkışı ve yedi harf yorumlarına dair sunduğu aydınlatıcı bilgiler, beşinci yüzyıldan itibaren kıraat literatürünün gelişiminde önemli bir referans noktası olmuştur. el-Mürşidü'l-vecîz adlı eseri ile tanınan Ebû Şâme el-Makdisî de yedi harf meselesini yedinci yüzyılda derinlemesine inceleyerek kıraat ilmine önemli katkılar sağlamış bir âlimdir. Mezkûr eserin en önemli özelliği, yedi harf meselesinin kıraatlerle ilişkisini irdeleyen ilk müstakil telif olmasıdır. Diğer yönden bu eser, yedi harf meselesinde kendisinden önce kaleme alınan ancak günümüze kadar ulaşmayan birçok eserdeki yorumları

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Kadir Taştıpınar danışmanlığında 2024 tarihinde tamamladığımız “Klasik ve Modern Dönem Tefsir Mukaddimelerinde Yedi Harf Konusu -Taberî, İbn Atıyye, Kâsımî ve Süleyman Ateş Örneğinde Mukayeseli Bir İnceleme-” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

ihtiva etmesi ve sonrasında kaleme alınan kitapların temel kaynaklarından olması gibi mühim nitelikler taşımaktadır.

Modern döneme gelindiğinde özellikle 20. yüzyıldan itibaren oryantalistlerin de bu mesele üzerine yoğun akademik çalışmalar hazırladıkları müşahede edilmektedir. Söz gelimi Theodor Nöldeke *Geschichte des Qurāns/Kur'an'ın Tarihi* adlı eserinde yedi harf meselesine değinmekte, Arthur Jeffery *Kur'an Metninin Tarihi İçin Materyaller* adlı eserinde yedi harf rivayetlerini ve farklı mushafları detaylı bir şekilde ele almakta, Ignaz Goldziher de *Muhammedî Araştırmalar* adlı eserinde hadis literatüründeki yedi harf rivayetlerini ele almakta ve bu rivayetlerin İslâm toplumundaki farklı dini ve siyasi akımlarla ilişkisini yorumlamaktadır.

Çağdaş dönemde yedi harf konusu üzerine yapılan çalışmalar arasında Abdurrahman Çetin'in *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar-Oryantalistlerin Görüşleri-* ve İsmail Karaçam'ın *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati* adlı eserleri öne çıkmaktadır. Bu iki eser, yedi harf konusunda doğru ve güncel bilgilere ulaşmak isteyenler için önemli birer kaynak niteliğindedir.

Bu çalışmada yedi harf konusunu incelemek amacıyla çeşitli kaynaklara başvurulmaktadır. Taberî, İbn Atıyye, Kâsimî ve Süleyman Ateş'in tefsirleri bu çalışmanın temel kaynaklarını oluştururken, bu eserlerdeki yedi harfe dair yorumlar ve görüşler detaylıca analiz edilmektedir.

Müfessirlerin yorumları bağlamında ele alınan yedi harf konusu, bu çalışmada özgün bir perspektifle sunulmaya gayret edilmiştir. Yedi harf konusunda klasik ve çağdaş dönem tasavvurlarını mukayeseli bir şekilde inceleyerek alana yeni katkılar sağlamak amaçlanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzere indirildiğine dair hadisi temel alan âlimler, bu konuda çeşitli yorum ve yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu çeşitlilik, yedi harfin mahiyetinin ve Kur'ân'ın okunuşu üzerindeki etkilerinin daha derinlemesine araştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

1. Yedi Harf İçerikli Hadis Metinleri

Taberî, mukaddimesinde yedi harf konusunu derinlemesine ele almış ve bu alanda önemli bir kaynak eser ortaya koymuştur. O, tefsirinin mukaddimesinde yedi harf ile ilgili 40 hadisi rivayet ederek, bu hadislerin farklı okunuş şekillerini de zikretmiştir. Böylece, sahâbe döneminde Kur'ân'ın okunmasına ilişkin ortaya çıkan kıraat farklılıklarına dair önemli bilgiler sunmuştur. İbn Atıyye, Kâsimî ve Ateş de tıpkı Taberî gibi, yedi harf hadislerini kendi çalışmalarında incelemiş ve bu konuya yer vermişlerdir. Taberî'nin bu konudaki hadislerini temel alan İbn Atıyye, Kâsimî ve Ateş de

Taberî'nin görüşlerini temel alarak, yedi harf meselesine ilişkin kendi değerlendirmelerini oluşturmuşlar ve bu konuyu farklı açılardan ele alarak zengin bir tartışma ortaya koymuşlardır. Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğine dair hadisler, pek çok İslâm âlimi tarafından ele alınmıştır. Bu başlık altında farklı kaynaklarda sık rastlanan beş hadise yer verilecektir.

(i) Hadis literatüründe yedi harf meselesi için en kuvvetli delillerden biri, Hz. Ömer'in (ö. 23/644) aktardığı şu hadistir:

“Resûlullah hayatta iken Hişâm b. Hakîm'in Furkân sûresini okuduğunu duydum. Okuyuşuna kulak verdim. Bir de baktım ki, Resûlullah'ın bana okutmadığı birçok harfle onu okuyordu. Neredeyse namazda üzerine atılacaktım. Selam verinceye kadar güçlükle sabrettim. Sonra yakasından tutup: Okuduğun şekliyle bu sûreyi sana kim öğretti? dedim. Resûlullah okuttu, dedi. Ben de: Yalan söylüyorsun, vallahi bizzat Resûlullah senin okuduğun bu sûreyi bana okutmuştur, dedim. O'nu sürükleyerek Resûlullah'a götürdüm: Ya Resûlellah! Bu şahsı, senin bana öğretmediğin birtakım harflerle Furkân sûresini okurken işittim. Hâlbuki Farkân sûresini sen bana öğretmiştin dedim. Resûlullah: “Onu serbest bırak ya Ömer” buyurdu; Oku ya Hişâm dedi. Benim daha önce duyduğum gibi okudu. Resûlullah: Böyle indirilmiştir buyurdu. Sonra: Ya Ömer, oku dedi. Ben de Resûlullah'ın bana daha önce okuttuğu gibi okudum. Resûlullah: Böyle indirilmiştir buyurdu; sonra şöyle devam etti: Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir. Bu yedi harften kolayınıza gidenle okuyunuz.”²

(ii) Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) rivâyet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir. Kur'ân hakkında tartışmaya girmek küfürdür. Bu cümle üç defa tekrarlanmıştır. Bu yedi harften bildiğinizi okuyunuz. Bilmediğiniz şeyleri bilene sorunuz.”³

(iii) Übey b. Ka'b'dan (ö. 33/654) rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) Ahcâru'l-mira'da Cibrîl (a.s.) ile buluştu ve O'na şöyle dedi: “Ben ümmî

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Camiu's-sahîh* (İstanbul, 1979), “Fedâilü'l-Kur'ân”, 5, 27; “Tevhid”, 53; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Camiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut, 1955), “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 270; Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as, *es-Sünen* (Mısır, 1952), “Vitr”, 22; Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), “Kıraat”, 11; Ahmed b. Şuayb Nesaî, *es-Sünen* (Mısır, 1964), “İftitâh”, 37; Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, ts., 1/74-75; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 99-100.

³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/369; Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/21; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 76-77.

bir topluma gönderildim. Onların içinde kölesi, hizmetçisi, yaşlısı var.” Cibrîl (a.s.) de O’na dedi ki: “Kur’ân’ı yedi harf üzere okusunlar.”⁴

(iv) Übey b. Ka’b’dan gelen bir rivayete göre:

“Peygamber (s.a.v.) Edâtu Benî Ğifar’daydı. Cibrîl (a.s.) geldi ve: “Allah (c.c.) ümmetine Kur’ân’ı bir harf üzere okutmanı emrediyor” dedi. Peygamber (s.a.v.): “Allah’tan (c.c.) âfiyet ve mağfiret dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez” dedi. Sonra Cibrîl (a.s.) ikinci defa geldi ve: “Allah (c.c.) ümmetine Kur’ân’ı iki harf üzere okutmanı emrediyor” dedi. Peygamber (s.a.v.) yine: “Allah’tan (c.c.) âfiyet ve mağfiret dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez” buyurdu. Sonra Cibrîl (a.s.) üçüncü defa O’na geldi ve: “Allah (c.c.) ümmetine Kur’ân’ı üç harf üzere okutmanı emrediyor” dedi. Peygamber: “Allah’tan (c.c.) âfiyet ve mağfiret dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez” buyurdu. Sonra Cibrîl (a.s.) dördüncü defa geldi ve: “Allah (c.c.) ümmetine Kur’ân’ı yedi harf üzere okutmanı emrediyor, bunlardan hangi harf üzere okurlarsa, doğru okumuş olurlar.” dedi.⁵

(v) Amr b. Dinâr’dan, (ö. 126/744) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir. Hepsi de şâfidir, kâfidir.”⁶

“el-Ahrufu’s-seb’a” konusu üzerine yapılan araştırmalarda, bu meseleyle ilgili rivayetlerin tekrar edenler hariç sayısı yaklaşık altmışa ulaşırken⁷ bu rivayetleri aktaran sahâbe sayısı da 21’dir. İbn ‘Akîle el-Mekkî, bunların isimlerini tek tek zikretmektedir.⁸ Pek çok sahih ve mütevâtir derecesindeki rivayetlerle sabittir ki yedi harfle ilgili nakiller tek tek değil, bir bütün olarak ele alındığında mütevâtir seviyesine ulaşır.⁹ Kur’ân’ın okunması

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/132; Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâfi, *el-Müsned*, thk. Mahfûzürrahman Zeynullah (Medine: Mektebetü’l-ulûm ve’l-hikem, 1990), 3/362; Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1/31; Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 62.

⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut-Âdil Mürşid vd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 35/103; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim* (Beyrut: Matbaatu İsa el-Babî el-Halebî, 1955), “Salatü’l-müsafirîn”, 48 (No.821); Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1/35; Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 61.

⁶ Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*, thk. Sa’d b. Abdullah b. Abdülazîz Âlü Humeyyid (Riyad: Daru’s-Samî’i, 1997), 1/159; Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1/39.

⁷ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 43; Yaşar Akaslan, “İbnü’l-Cezerî’nin ‘Yedi Harf’ Meselesi Üzerindeki Fikirleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 269.

⁸ İbn ‘Akîle, Muhammed b. Ahmed. *ez-Ziyâde ve’l-ihsân fi ‘ulûmi’l Kur’ân*. 10 Cilt. Şârika: Merkezü’l-Buhûsi ve’l-Dirâsât, 2006, 1/472- 475.

⁹ Akaslan, “İbnü’l-Cezerî’nin ‘Yedi Harf’ Meselesi Üzerindeki Fikirleri”, 269.

ve anlaşılması için yedi harf meselesi önemli bir konudur. Bu konuyla ilgili çeşitli görüşler olsa da hepsi Kur'ân'ın Allah (c.c.) tarafından indirildiği ve doğruluğu noktasında birleşmektedir.¹⁰

Yedi harf hadislerine göre Kur'ân'ı farklı lehçe ve telaffuzlarla okumaya izin verilmiştir. Yedi harf hadisleri, Kur'ân okunuşundaki esneklik ve kolaylık sayesinde, ilahi mesajın daha geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olan kritik bir ilkedir. Bu hadislerden, rahmet âyetini azâb âyetiyle veya azâb âyetini rahmet âyetiyle değiştirmedikçe mana değişikliğine yol açmayan çeşitli lehçe ve telaffuzlarla Kur'ân okumanın caiz olduğu anlaşılmaktadır.

2. Yedi Harfe Dair Yaklaşımlarının Mukayesesi

2.1. Hadiste Sözü Geçen Harf Kelimesinin Manası

Harf; bir şeyin ucunu, kenarını, sivri veya keskin kısmını veya hecâ harflerini ifade etmenin yanı sıra, yön ve tarz anlamlarına da gelmektedir.¹¹ Nitekim şu âyeti kerimede harf kelimesi vecih ve tarz anlamına gelmektedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَجْعُدُ اللَّهُ عَلَىٰ خَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ ۚ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ ۗ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْحُسْرَانُ الْمُبِينُ ۝

“Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah’a (c.c.) şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsrân işte budur.”¹² Taberî’ye göre harf kelimesi kıraat demektir. Arapçada falanın harfi denince onun kıraati anlaşılmaktadır.¹³ Taberî’ye göre Abdullah b. Mes’ûd’un (ö. 32/652-53) “Kim Kur’ân’ı bir harf üzere okuyacak olursa onu terk edip başkasına dönmesin.” sözüyle kastettiği, Kur’ân’daki emir ve yasakları okuyan birinin, vaad ve tehditleri göz ardı etmesi veya vaad ve tehditleri okuyan birinin kıssaları ve misalleri okumaktan kaçınması doğru değildir. Kur’ân, bütün bu unsurları bir bütün olarak barındırır ve her biri anlamın tamamlayıcısıdır. Aksine, bu ifadeyle vurgulanmak istenen, Kur’ân’ı belirli bir kıraat üzere okumaya başlayan kişinin, o kıraati bırakıp başka bir kıraatle okumaya geçmemesi gerektiğidir.

¹⁰ Ebu'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/21; Akaslan, “İbnü'l-Cezerî'nin ‘Yedi Harf’ Meselesi Üzerindeki Fikirleri”, 269.

¹¹ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 9/41; Konu hakkında bilgi için bk. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012), 40.

¹² el-Hac, 22/11;

¹³ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, ts., 1/47; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 36; Konu hakkında bilgi için bk. Nizamettin Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Selçuk Üniversitesi, 2010), 103.

Araplar, bir kişinin kıraatine harf dedikleri gibi alfabe harflerinin her birine de harf derler. Bu nedenle, Abdullah b. Mes'ûd'un sözü, "Kim Übey b. Kâ'b'ın kıraatiyle veya Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) kıraatiyle ya da sahâbeden herhangi birinin okuduğu kıraatlerden biriyle Kur'ân okursa, bu kıraati beğenmeyip başka bir kıraate geçmemelidir. Zira bu kıraatlerden bir kısmını reddetmek, aslında tümünü inkâr etmek gibidir." şeklinde anlaşılmalıdır.¹⁴ İbn Atıyye ise Bâkılânî'den yedi harfin manasıyla ilgili şu hadisi aktarır: "Kur'ân, yedi başlık altında yedi harf üzere inmiştir. Bunlar yasaklar, emirler, helal ve haramlar, açık ve anlaşılır âyetler, kapalı ve anlaşılması güç âyetler, kıssalar ve benzetmelerdir. Yasaklarını yasak kabul edin, emirlerini emir kabul edin, helallerini helal, haramlarını haram kılın. Birbirinize bunlarla emredin ve kötülüklerden sakının. Açık âyetlerinden öğüt alın, kapalı âyetlerine ise iman edin."¹⁵ Müfessire göre bu hadiste geçen yedi harf ifadesi, farklı anlamları ifade eden okuma biçimleri olarak değil, yön ve tarz anlamında anlaşılmalıdır.

İbn Atıyye de tıpkı Taberî gibi mukaddimesinde Hac sûresinin 11. âyetine yer vererek harf kelimesini anlamlandırma ve açıklama yoluna gitmiştir. Müfessire göre hadisin anlamı da Kur'ân'ın yasaklar, emirler, helal ve haramlar gibi farklı konuları ihtiva eden yedi ayrı yön ve tarz üzere indirildiği şeklindedir.¹⁶

Kâsımî ise Dâni'nin görüşünü aktararak harf ile bazen vecih bazen de şekil kastedildiğini belirtmektedir. Kâsımî de Tâberî ve İbn Atıyye gibi, yedi harf hadisinde geçen "harf" kelimesini açıklamak amacıyla Hac sûresinin 11. âyetini delil olarak sunmuştur. Bu âyetteki harf kelimesi, yön ve tarz anlamına gelir. Yani bu ifade nimet, hayır dileğinin kabul edilmesi ve afiyet hâli üzere ibadet etmek anlamına gelmektedir. Eğer bir kişi bu hâlleri doğru bir şekilde yaşarsa huzur ve refah içinde Allah'a (c.c.) ibadet eder.¹⁷ Ancak, bu hâller aleyhine değişip Allah (c.c.) onu sıkıntı ve darlıkla sınıdığında, ibadetini terk edip kâfir olacağını ifade eden âyet, böyle bir durumda kişinin Allah'a (c.c.) yalnızca tek bir tarzda ibadet ettiğini belirtmektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), farklı kıraatleri ve değişik lügatlerin şekillerini harfler

¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/47; Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 1/35-36.

¹⁵ Hadis için bk. İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balabân, (Neşr. Şu'ayb el-Arnaût/1-18), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, Hd. No:745, 3/20; Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, (Neşr. Hamdi b. Abdülmecid/1-20), Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983, Hd.No: 8296, 9/26; Enes Erdim, *Zemahşerî ve İbn 'Atıyye'nin Tefsirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Atatürk Üniversitesi, 2010), 44.

¹⁶ Erdim, *Zemahşerî ve İbn 'Atıyye'nin Tefsirleri*, 44.

¹⁷ Cemâlüddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/181.

olarak adlandırmıştır.¹⁸ Kâsımî, hadiste geçen “harf” kelimesinin anlamını açıklarken, sözlerine Taberî'nin şu görüşünü de eklemektedir: İbn Mes'ûd'un “Kim Kur'ân'ı bir harf üzere okursa sakın onu bırakıp bir başkasına geçmesin.” sözünü zikrederken bu sözleriyle, o kendi kıraatiyle okuyan kişiyi kastettiğini ifade etmektedir. Çünkü onun harfi, onun kıraatidir. Araplar, bir adamın kıraatine fûlanın harfi derler. Aynı şekilde, mukattaa harflerinden herhangi bir harfe de harf derler. Bu, şairin bir kasidesi hakkında filânın kelimesi/sözü demek gibidir.¹⁹

Kâsımî, İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) atıfla, bazı dilbilimcilerin yalnızca harflerden oluşan yapılara kelime denilmesi fikrini savunduğunu belirtmektedir. Ancak bu kullanımın Arap dilinde yaygın olmadığını, Arapçada bu tür yapılara harf denildiğini, sadece isim ve fiillerin kelime olarak kabul edildiğini açıklamaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisi de bu kavrama örnektir: “*Kim Kur'ân'ı okursa her bir harf sebebiyle ona on sevap yazılır. Ben size elif, lâm, mîm bir harftir demiyorum. Fakat elif bir harf, lâm bir harf, mîm bir harftir.*”²⁰ Bu hadiste, Peygamberimiz (s.a.v.), elif, lâm, mîm'in üç ayrı harf olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, bazı nahivciler bu üç harfi tek bir kelime saymışlardır. Ancak bu durum, Arap dilinde yaygın bir kullanım değildir. Araplar, bu üç harfi ayrı ayrı harf olarak kabul etmektedirler.²¹

Süleyman Ateş, yedi harf hadisinde geçen harften ne kastedildiğini açıklamak için İbn Kuteybe'nin görüşünü benimsemiştir. Harfin Arapçada taraf veya yan anlamına geldiğini, bu nedenle hadisin Kur'ân'ın farklı lehçelerde ve çeşitli tarzlarda okunabileceğini ifade ettiğini savunmuştur. Bu görüşe göre harf kelimesi, tek bir sesi veya harfi değil, daha kapsamlı bir manayı ifade etmektedir. Bu kavram, kelimenin seslerini, kelimenin kendisini, bir ifadeyi, bir konuşmayı ve hatta bir şiirin tamamını kapsayan geniş bir anlam taşımaktadır. Ateş de Taberî, İbn Atıyye ve Kâsımî gibi Hac sûresinin 11. âyetini delil göstererek harf kelimesini izah etmiştir. Müfessire göre bu âyette Yüce Allah (c.c.), kimi insanların yalnızca refah ve kolaylık dönemlerinde O'na kulluk ettiklerini, ancak sıkıntı ve güçlüklerle karşılaştıklarında inkâra saptıklarını bildirmektedir. Bu tip kişiler hem dünya hem de âhiret nimetlerini yitirmişlerdir. Allah'a (c.c.) tam bir bağlılık içinde

¹⁸ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/181.

¹⁹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/181.

²⁰ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), “Fedâilu'l-Kur'ân”, 16, (2910); Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2022), 1/420.

²¹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/181-182.

olsalardı hem şükür hem de sabır durumlarında, bollukta da darlıkta da O'na ibadetlerini sürdürürlerdi. Kullukları tek taraflı değil, her iki yönde olurdu.²²

Sonuç olarak Taberî, İbn Atıyye, Kâsımî ve Ateş'in Hac sûresinin 11. âyetini delil göstererek harf kelimesinin kıraat anlamına geldiği konusunda ortak bir fikre sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu yaklaşıma göre, Arapçada falanın harfi denildiğinde, o kişinin kıraati kastedilmektedir.

2.2. Hadiste Geçen Seb'a Kelimesinin Manası

Arapçada "seb'a" kelimesi esas olarak sayısal bir değer taşısa da dilin geleneksel kullanımında genellikle pek çok veya sayısız anlamlarına gelen mecazi bir anlatım aracıdır. Benzer şekilde seb'ün (yetmiş) ifadesi de çoğu zaman net bir rakamı değil, bolluk ve fazlalığı vurgulayan kinayeli bir anlam içermektedir. Bu dilsel özellik nedeniyle Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde geçen "yedi" sayısının, her durumda matematiksel karşılığıyla değil, bazen çokluktan kinaye olarak yorumlanması gerektiği savunulmaktadır. Ancak bu durumun her metin için geçerli mutlak bir kural olmadığını da belirtmek gerekir. Nitekim tefsir literatüründe Kirmânî (ö. 500/1106), Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ve Semîn el-Halebî (ö. 756/1355) gibi âlimlerin aktardıklarına göre, bedevi Arapların dilinde bu sayı bereket ve artış temennisi olarak kullanılmaktadır. Örneğin: "sebbe'a'llâhu leke'l-ecre" duası: Kelime anlamıyla "Allah sana yedi kat ecir versin" demek olsa da asıl kastedilen "Allah sana bol bol, kat kat mükafat ihsan etsin" şeklindeki mübalağalı bir dilektir. İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210) de benzer bir yaklaşımla, âyet ve hadislerde geçen yedi, yetmiş ve yedi yüz gibi sayıların, Arap dilindeki çokluk ve bereket vurgusunu yansıtmak için tercih edildiğini ifade etmektedir.²³

Taberî, yedi kelimesinin çokluktan sembolik bir ifade olmadığını, tam olarak yedi sayısını ifade ettiğini savunmuştur. Bu görüşe göre yedi kelimesi hem Kur'ân'da hem de hadislerde pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır ve her geçtiği yerde de tam anlamıyla yedi sayısını ifade etmektedir. Örneğin, Kur'ân'da Allah'ın yedi göğü ve yedi yeri yarattığı belirtilir. Cennetin yedi katmanı olduğu inancı ve İsrail'in yedi borusu olduğu gibi anlatımlar da bu sayısal kesinliği pekiştirir. Taberî, bu görüşünü desteklemek için sadece Kur'ân ve hadislerdeki kullanımla kalmamış, aynı zamanda dil bilgisi ve fıkıh kurallarına dayalı güçlü argümanlar da sunmuştur. Örneğin, yedi

²² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 1/26-27.

²³ Arap dilinde "seb'a" kelimesinin anlamı ve Kur'ân'daki kullanımları hakkında kapsamlı değerlendirmeler için bk. Zakir Demir, "Kur'ân'da Göğün Katmanları/Yedi Gök İle İlgili Âyetlerin Tahlili", *Kur'ân Âyetleri ve Bilimsel Veriler Işığında Gökler-I*, Ankara: DİB Yayınları, 2025, 256-259.

kelimesinin Arapçada çokluktan kinaye anlamına gelen diğer kelimelerden farklı bir gramer yapısına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu yapısal farklılık nedeniyle de yedi kelimesinin tam anlamıyla yedi sayısını ifade ettiğini savunmuştur.²⁴ Taberî'nin bu görüşü, İslâm dünyasındaki âlimler nezdinde rağbet görmüştür. Çeşitli İslâmi mezheplere mensup pek çok âlim, yedi kelimesinin mutlak surette yedi sayısına işaret ettiğini dile getirmiştir. Ancak, bazı âlimler Taberî'nin bu görüşüne karşı çıkmıştır. Onlara göre yedi kelimesi bazı durumlarda kesretten kinaye (çokluktan kinaye) anlamına gelebilir ve her zaman tam olarak yedi sayısını ifade etmez. Bu âlimler, kelimenin kullanıldığı bağlama göre anlamının değişebileceğini savunmuşlardır. Yedi harf hadisinde geçen yedi sayısının gerçekten yedi rakamını ifade ettiğini savunanlardan biri olan Subhî es-Sâlih, bu sayının çokluk anlamında yorumlanmasına karşı çıkanları eleştirmektedir.²⁵

İbn Atıyye, Ebû Ubeyde (ö. 18/639) ve başka bazı âlimlerin, söz konusu hadisi Kur'ân'ın yedi farklı lehçeyle inmesi şeklinde yorumladıklarını aktarır. Bu lehçeler, yedi Arap kabilesine ait dillerdir. Bazı âlimler ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifadesini netleştirmek ve yedi sayısının kesinliğini vurgulamak amacıyla Rumlar da dâhil olmak üzere yedi Arap kabilesini tespit etmeye çalışmışlardır. Bu arayışta, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) memleketine yakın bölgelere odaklanmışlardır. Ancak bu isimlendirme çabaları ihtilaflara yol açmış ve belirlenen kabile sayısı yedi sayısının dışına çıkmıştır.²⁶

İbn Atıyye, yedi kabilenin kimler olduğunu ve Kur'ân'ın inmesine olan katkılarını hadis bağlamında şu şekilde izah etmektedir:

Kureyş ve Benû Sa'd b. Bekr kabileleri: Peygamberimiz (s.a.v.) Kureyşlidir ve sütanneleri Benû Sa'd kabilesindedir. Bu iki kabilenin dilleri, Kur'ân'ın temelini oluşturmuştur. Kinâne, Huzeyl, Sakîf, Huzâa ve Dabbe kabileleri; Mekke'ye yakınlıkları ve Peygamberimiz (s.a.v.) ile olan sıkı bağları sayesinde dillerine bazı öğeler ekleyerek Kur'ân okumalarına katkıda bulunmuşlardır. Temîm, Kays ve Orta Arap Yarımadası'ndaki komşu

²⁴ Konu hakkında bilgi için bk. Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi*, 103.

²⁵ Subhî Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1977), 103-104. Bilgi için bk. Kadir Taşpınar, *Subhî Sâlih'in Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Kiraat İlmî Açısından Değerlendirilmesi*, ed. Yaşar Akaslan (İlahiyat, 2019), 198.

²⁶ Ebû Muhammed Abdülhak. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-âzîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşafi Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/45; Konu hakkında bilgi için bk. Erdim, *Zemahşerî ve İbn 'Atıyye'nin Tefsirleri*, 46.

kabileler; Peygamberimiz'in (s.a.v.) risaleti yayıldııkça, bu kabilelerle kurduğu etkileşim, onların dillerinin de Kur'ân'a yansımına neden olmuştur.²⁷

Kâsımî, Taberî'den farklı olarak yedi harf ifadesindeki yedinin bir rakam olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. O bu bağlamdaki yedinin, kelimelerin okunuşunu kolaylaştıran çeşitli formları temsil ettiğini düşünmektedir. Sayılarda yedi yüz, yetmiş ve yedi gibi ifadeler, genellikle çokluğu vurgulamak amacıyla kullanılır. Bu sayısal ifadeler, salt bir miktar belirtmekten ziyade, kelimenin farklı şekillerde okunabileceğini ortaya koymak için kullanılır. Kâsımî, yedi harf konusunda çeşitli görüşleri de ele almaktadır: Bazı âlimler, yedi harf kavramıyla kastedilenin, anlam ve şekil aynı kalmakla birlikte, çeşitli dilsel farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar arasında harekenin değişmesi, fiilin geçmiş veya emir kipine dönüşmesi, harfin noktalıdan noktasız veya noktasızdan noktalıya değişmesi, bir harfin benzer mahreçli başka bir harfe dönüşerek ibdâl olması, bir kelimenin anlamını koruyarak başka bir kelimeye dönüşmesi ya da kelime içindeki öğelerin yerlerinin değişmesi (takdim ve tehir) bu farklılıklara örnek gösterilebilir. Kâsımî ise buradaki yedi sayısının herhangi bir sınırlama getirmeyen çokluk anlamı taşıdığını savunmaktadır. Ona göre bu yorum diğer farklı görüşleri de kendi içinde barındırmaktadır. Kâsımî'ye göre yedi harften kastedilen yedi rakamının kendisi değildir; bunun yerine, kelimenin farklı okunma biçimlerini temsil etmektedir.²⁸

Tefsir mukaddimesinde yedi harf konusunu derinlemesine ele alan Ateş, bu sayının ne anlama geldiğine dair bir izahatta bulunmamıştır. Yedi harf meselesine dair çeşitli yorumlar sunmasına rağmen, mukaddimesinde bu sayının ne anlama geldiğine dair bir açıklaması bulunmamaktadır.

Tespitlerimize göre Taberî, yedi harfin mecazi değil, birebir yedi rakamına karşılık geldiğini savunmaktadır. Ebû Ubeyde ve kimi âlimler, İbn Atıyye'nin de belirttiği gibi, yedi harfi farklı Arap lehçelerine bağlamaktadır. Ne var ki, bu hususta görüş ayrılıkları devam etmekte ve yedi sayısının kesin anlamı üzerinde ortak bir kanaat oluşmamaktadır. Kâsımî, yedi harfteki yedinin belirli bir sayıya işaret etmediğini, çokluğu, kolaylığı ve genişliği ifade ettiğini savunurken, Ateş bu sayının anlamı hakkında açık bir görüş belirtmemiştir.

²⁷ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-veciz*, 1/45; Konu hakkında bilgi için bk. Erdim, *Zemahşerî ve İbn 'Atıyye'nin Tefsirleri*, 46-47.

²⁸ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, ts., 1/180; Konu hakkında bilgi için ayrıca bk. Şuayip Karataş, "Kâsımî'nin Mehâsinü't-te'vil İsimli Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraat Olgusu", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 328.

2.3. Yedi Harf Yedi Lehçedir Görüşü

Taberî'nin, Kur'ân'daki ifadelerin genel ve Arapça niteliğini vurgulaması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğine dair hadisiyle birleştiğinde, Kur'ân'ın farklı telaffuz ve lehçelerde okunabileceği şeklindeki yedi lehçe görüşü için önemli bir temel oluşturduğu görülmektedir.

Taberî, mukaddimesinde bu hadisin çeşitli rivayetlerini verdikten sonra, Kur'ân'ın aynı manada yedi lehçe ile indirildiğini savunmaktadır. Bunu yaparken "تعال" (gel) manasına gelen bazı farklı kelimeleri örnek olarak vermektedir. Ancak günümüzde mevcut olan Kur'ân'ın tek bir harf/metin üzere olduğu bilgisini de aktarmaktadır.²⁹ Taberî, zikredilen hadislerin büyük bir kısmını ele aldıktan sonra şöyle bir açıklama yapmaktadır:

Arap lehçelerinin yediden fazla olduğu şüphesizdir. Bu durum, onlara bir sınır çizmenin imkânsız olduğunu gösterir. Resûlullah'ın beyanına göre Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir. Bundan maksat, Kur'ân'ın yedi lehçe üzerine nüzul etmesidir. Ne var ki bu görüşe itiraz edenler, bu ifadeyi şu biçimde izah etmişlerdir: Kur'ân'ın yedi vecih üzere indirilmesi, emirler, yasaklar, teşvikler, korkutmalar, kıssalar ve örnekler gibi çeşitli unsurları içerir. Bu açıklamalar, ümmetin geçmiş dönemlerdeki önde gelen âlimlerinden bize ulaşmıştır." derse cevap olarak deriz ki: Kur'ân'ın yedi farklı vecih üzere indirildiğini belirtenler, yedi lehçe üzerine indiği yönündeki görüşümüzle çelişen bir fikir ortaya koymuş değillerdir. Onlar, bizim zikrettiğimiz hadisi sanıldığı gibi te'vil etmemiş, sadece Kur'ân'ın yedi vecih üzere indirildiğini belirtmişlerdir ve bu da hakikattir.³⁰

Hadiste bahsedilen yedi harften kastedilenin yedi lehçe olduğunu Taberî'nin ileri sürmesinin sebebi, Hz. Ömer, Abdullah İbn Mes'ûd, (ö. 32/652-53) Übey b. Kâ'b ve diğer sahâbeden aktarılan sağlam haberlere istinat etmesidir. Bu anlatılardan anlaşıldığına göre, yedi harf tartışmaları içeriği değil, daha çok kelimelerin telaffuzunu konu edinmiştir. Eğer anlamsal bir farklılaşma söz konusu olsaydı, aynı âyet için birbirinden farklı iki hüküm geçerli sayılır ve her ikisi de muteber kabul edilirdi. Bu durumda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki okuyuşu da tasvip etmesi mümkün olmazdı.³¹

Taberî'ye göre Kur'ân, Arapçanın bütün lehçeleriyle değil, yediyi aşkın ve sayıca çok fazla olan lehçelerin belli bir kısmıyla indirilmiştir. Bu görüş,

²⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/20-21; Konu hakkında bilgi için bk. Sıtkı Güllü, "Taberî'nin, Tefsîr'indeki Kırâât Değerlendirmeleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2004), 73.

³⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/20-21; Taberî, *Taberî Tefsîri*, 1/33.

³¹ Bayrakçı, *Taberî Tefsîri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi*, 102.

Kur'ân'ın iki, üç, beş ve yedi farklı lehçe ile indirildiğine dair rivayetlerle desteklenmektedir. Taberî'ye göre zamanla bu yedi lehçeden yalnızca biri günümüze ulaşmıştır. İslâm ümmetine Kur'ân'ı koruma görevi verilmiştir; ancak bu koruma, yedi lehçeden istenilenin seçilmesi özgürlüğünü de içermektedir.³²

Taberî'ye göre Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Kur'ân'ı çeşitli lehçelerle okumasına izin vermesi, Arap toplumunun farklılığına ve lehçelerin mevcudiyetine duyulan saygının bir işaretidir. Bu durum, Kur'ân'ın ilettiği mesajın, çeşitli lehçeler konuşan tüm kabileler nezdinde kolayca anlaşılmasını ve benimsenmesini sağlamıştır. Taberî, buna rağmen hangi kabilenin Kur'ân'ı hangi lehçeyle okuduğuna dair rivayetlerin güvenilir ve zayıf olduğunu da dile getirir. Bu rivayetlerin büyük bir kısmının gerçek dışı veya mübalağalı olduğunu, dolayısıyla bu konuda kesin bilgilere sahip olmanın mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Taberî ayrıca, farklı lehçelerde Kur'ân okumanın artık geçerli olmadığını ve günümüzde tek bir resmî kıraat biçiminin kabul edildiğini öne sürmektedir. Bu yüzden hangi kabilenin Kur'ân'ı hangi lehçeyle okuduğu bilgisinin günümüzde herhangi bir işlevselliğinin olmadığını da dile getirmektedir.³³

İbn Atıyye de yedi harfin yedi ayrı lehçe olduğu görüşünü destekleyen âlimler arasında yer almaktadır. Ona göre Kureyş lehçesi bu lehçelerin en başta gelenidir. Kureyş lehçesini Benu Sa'd b. Bekr lehçesi takip eder. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Benu Sa'd'de süt emip büyüdüğünü, bu süreçte Kinâne, Hüzeyl, Sakif, Huzâa, Esed ve Dabbe kabileleriyle de yakın temasta bulunduğunu ve onların lehçelerini de öğrendiğini savunur. Bu sebeple, Kur'ân'da geçen yedi harfin, söz konusu kabilelerin lehçeleri olduğunu iddia eder.³⁴

Taberî'nin yedi harfin yedi lehçe olduğu yönündeki görüşüne değinen Kâsımî, Kur'ân'ın yedi ayrı lehçede indirilmesinin derin bir hikmeti olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre eğer Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde tek bir lehçeyle okunması zorunlu tutulsaydı, farklı lehçelere sahip toplumlar için bu durum ciddi bir zorluk teşkil ederdi. Zira bu, ancak uzun ve meşakkatli bir eğitim sürecinin sonunda üstesinden gelinebilecek bir durum olurdu. Rahmetinin ve lütfunun bir tecellisi olarak kullarına dinî konularda sağladığı kolaylığa benzer şekilde, dillerinde de bir genişlik ve kıraatlerde bir

³² Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/20-23; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/38.

³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/21; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/43; Konu hakkında bilgi için bk. Abdülmecit Okcu, "Taberî'nin Yedi Harf Hakkındaki Görüşleri", (2010), 196-197.

³⁴ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1/46; Konu hakkında bilgi için bk. Rifat Ablay, *İbn Atıyye Tefsirinde Kıraat Olgusu* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Dicle Üniversitesi, 2019), 57.

tasarruf imkânı sunmuştur.³⁵ Taberî'den yaptığı alıntılar, Kâsımî'nin yedi harfin yedi lehçe olduğu görüşünü benimsediğini açıkça göstermektedir.³⁶ Yapılan bu alıntılar Kâsımî'nin, Taberî'nin görüşüne iştirak ettiğini ve onun görüşünü savunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Süleyman Ateş, lehçelerin kolayca değiştirilemeyeceğini ve okuma-yazma bilmeyenlerin âyetleri ezberlemesinin güç olduğunu belirtir. Bu nedenle, yedi harf meselesinin, Kur'ân'ın dönemin Arap lehçelerine uygun olarak okunması anlamına geldiğini savunmaktadır.³⁷ Ateş, yedi harf hadisinde neyin amaçlandığına dair otuz beş ayrı görüşün mevcut olduğunu dile getirmiştir. Bu görüşleri değerlendirdikten sonra Ateş, Allah'ın(c.c.) indirdiği yedi harften kastedilenin, aynı anlamı taşıyan yedi farklı dil veya lehçe olduğu neticesine ulaşmıştır. Örneğin, "هلم-تعالم-اقبل" kelimeleri gibi "gel" anlamına gelen benzer anlamlı kelimeler bu yedi lehçenin göstergesidir.³⁸

Ateş'in belirttiğine göre, kıraat çeşitleri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait değildir. Kur'ân, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kullandığı Kureyş lehçesinde indirilmiş ve o dönemin noktalama işaretleri ile hareketleri bulunmayan Arap yazısıyla kaleme alınmıştır. Bu yazı sistemi, farklı okuma biçimlerine imkân sağlamaktadır. Hicretin dokuzuncu senesinden itibaren farklı lehçelere sahip kabileler İslâm'a intisap etmeye başlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu kabilelere, Kur'ân'ı kendi lehçelerinde okuma ruhsatı vermiştir. Bu okuyuşlar, Kur'ân'ın manasında bir değişikliğe yol açmamaktadır. Ateş, bu durumun "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir." hadisiyle izah edilebileceğini ileri sürmüştür. Ne var ki Ateş, bu hadislerin Kur'ân'ın her lehçeye özel olarak nazil olduğu manasına gelmediğini de vurgulamıştır. Ona göre bir kelimenin çeşitli biçimlerde indirilmesinin bir anlamı yoktur. Zira bir kelime farklı şekillerde indirilseydi, mushafa da o şekilde kaydedilirdi. Farklı kelimelerin mushafa geçirilmemiş olması, Kur'ân'dan bir şeylerin eksildiği manasına gelir ki bu, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbîlerin onaylamayacağı bir durumdur. Öyle ki Kur'ân'da inişi tekerrür eden âyetler mutlaka yazıya geçirilmiştir.³⁹

³⁵ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/180; Konu hakkında bilgi için bk. Gökçen Kalkan, *Cemâleddin el-Kâsımî ve Tefsîrdeki Metodu* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Atatürk Üniversitesi, 2007), 76.

³⁶ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/180.

³⁷ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/43; Konu hakkında bilgi için bk. Cihad Akkoyun, *et-Tefsîru'l-Hadîs ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri Adli Eserlerdeki Metotların Karşılaştırılması* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2022), 153.

³⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/25; Konu hakkında bilgi için bk. Akkoyun, *et-Tefsîru'l-Hadîs ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 152.

³⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/38-39.

Şu tespiti yapabiliriz ki müfessirlerin yedi harf meselesinde farklı yorumlar sunmalarına rağmen, dört müfessirin ortak paydada buluşarak yedi lehçe görüşünü benimsemesi, bu yaklaşımın tefsir geleneğinde kayda değer bir yer edindiğini açıkça göstermektedir. Ancak, bu görüşün dahi müfessirlerce farklı biçimlerde yorumlanması, yedi harf konusundaki tartışmaların derinlikli ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu da gözler önüne sermektedir.

2.4. Yedi Harfin Yedi Müterâdif Lafız olduğu Görüşü

Taberî'ye göre el-ahrufü's-seb'a, farklı anlamlara sahip kelimelerden ziyade, müterâdif kelimelerin tek bir sözcükte veya harfte farklı telaffuzlarıdır. Bu görüşünü aktardığı hadislerle desteklemektedir.

Taberî, yedi harften birini inkâr etmenin küfür olduğunu savunmaktadır. Ancak bu görüş, Kur'an'daki her kelimenin yedi farklı biçimde okunabileceği anlamına gelmez. Taberî'nin yorumuna göre yedi harf, farklı kelimeler olsalar bile aynı anlama gelen yedi farklı ifade biçimini temsil etmektedir. Örnek olarak "gel" anlamına gelen "هلم-اي-الي-قصدي-نحوي-قري-تعال" kelimelerini vermektedir. Taberî'ye göre yedi harften herhangi birini kabul etmeyen kişi, aslında bu yedi harfin tümünü reddetmiş sayılır.⁴⁰

İbn Atıyye, farklı kabilelerin lehçelerini de barındıran yedi harf üzere inen Kur'an'ın okunmasında keyfi uygulamalara yer olmadığını vurgulamıştır. O, sahâbenin Kur'an'daki kelimeleri istekleri doğrultusunda keyfi olarak değiştirmediklerini savunmuştur. Bu farklı okuyuşlar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sahâbeye kolaylık sağlamak amacıyla öğrettiği şekilde meydana gelmiştir. Eğer kıraat farklılıkları keyfi olsaydı, bu durum Kur'an'ın mucizevi niteliğine zarar verirdi. İbn Atıyye, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sahâbeye Kur'an'ı farklı lehçelerde okuttuğunu ve öğrettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle Übey b. Kâ'b ve İbn Mes'ûd'a yaptırdığı çeşitli okumalar, kıraat farklılıklarının keyfi olmadığını, bilakis Resûlullah'ın (s.a.v.) bilinçli olarak teşvik ettiği bir uygulama olduğunu kanıtlamaktadır.⁴¹

İbn Atıyye, âlimlerin "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir." hadisinin manası konusunda ihtilaf ettiklerini ifade etmiştir. Bu yedi harfin "نحوي-قري-تعال" kelimelerinde aynı anlama gelen yedi farklı okuyuş biçiminin

⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/49; Taberî, *Taberî Tefsîri*, 1/47; Konu hakkında bilgi için bk. Bayrakçı, *Taberî Tefsîri Mukaddimesinin Kur'an İlimleri Açısından İncelenmesi*, 104.

⁴¹ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1/45-48; Konu hakkında bilgi için bk. Ablay, *İbn Atıyye Tefsirinde Kıraat Olgusu*, 59.

olduğunu savunduklarını zikredip bu görüşün sağlam temellere dayanmadığını ifade etmiştir.⁴²

Kâsimî ise İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'deki değerlendirmelerinde, müterâdif kelimeler konusundaki temel yaklaşımlarını şöyle özetlemiştir: Hz. Osman halifeliği döneminde Kur'ân kıraati konusunda insanların anlaşmazlığa düştüğünü ve tartıştığını fark edince, bu durumun İslâm birliğini tehlikeye atacağından endişelenmiştir. Bunun üzerine Hz. Osman, farklı bölgelerden sahabileri bir araya getirerek mevcut Kur'ân nüshalarını çoğaltarak mushaf hâline getirmiştir. Bu nüshaları Mekke, Yemen, Bahreyn, Basra, Kûfe ve Şam bölgelerine göndermiştir. Medine'de ise kendisi için "el-İmam" adı verilen bir mushaf bulundurmıştır. Hz. Osman'ın çoğalttığı bu mushaf lar üzerinde ümmet tam bir ittifak sağlamıştır. Ancak bazı kişiler, bu nüshalarda olmayan eklemeler veya eksiklikleri giderme bahanesiyle kelimeler eklemeye ya da değiştirmeye kalkışmışlardır. Hz. Osman bu duruma müdahale ederek Kur'ân'a ait olduğuna dair kanıtlanamayan fazlalıkların terk edilmesini ve ana nüshalara bağlı kalınmasını buyurmuştur. Ancak, anlamda herhangi bir değişiklik yaratmayacak şekilde, farklı kelimelerin yazılmasına onay vermiştir.⁴³

Ateş de yedi harfin yedi mürâdif lafız olduğu görüşüne yer vermektedir. Onun görüşüne göre Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Kur'ân'ın anlamını değiştirmeyen durumlarda eş anlamlı kelimelerin kullanılmasına izin vermesinin nedeni, insanların âyetleri daha kolay anlamasını sağlamaktır. Nitekim *أَنَا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ* "Biz onu düşünüp anlayasınız diye, Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."⁴⁴ gibi âyetlerde de Kur'ân'ın Arapça indirilmesinin nedeni "anlaşılması" olarak açıklanmıştır. Ateş'e göre tüm peygamberlere gönderilen vahiyler, onların konuştuğu dillerin kalıplarına uygun olarak indirilmiştir. Bu yüzden, aynı dilde farklı kelimelerle ifade edilmelerinde bir sorun yoktur. Çünkü anlamlar, Allah katında dil kalıplarından bağımsızdır.⁴⁵

Tüm bunlara bakarak diyebiliriz ki Taberî yedi harfin yedi farklı anlama sahip kelimeyi temsil ettiğini savunurken İbn Atıyye Kur'ân'ın aynı anlama gelen farklı kelimelerle okunması görüşünü zayıf bulmaktadır.

⁴² İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1/43; Konu hakkında bilgi için bk. Ablay, *İbn Atıyye Tefsirinde Kıraat Olgusu*, 55.

⁴³ Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vil*, ts., 1/182.

⁴⁴ Yûsuf, 12/2; Benzer âyetler için bk. er-Ra'd, 13/37; en-Nahl, 16/103; eş-Şu'arâ, 26/193-195; ez-Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3; ez-Zuhruf, 43/3; el-Ahkâf, 46/12.

⁴⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/37; Konu hakkında bilgi için bk. Akkoyun, *et-Tefsiru'l-Hadîs ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 153.

Kâsımî'ye göre bazı kelimelerin anlamı değişmeksizin, yerlerine başka kelimeler de kullanılabilir. O, yedi harfin, anlamı değiştirmeyen durumlarda farklı kelimelerle okunmasına müsaade edildiği görüşünü savunmaktadır. Müterâdif kelimeler hakkındaki yorumunda İbn Atıyye'nin diğer müfessirlerden farklı bir görüşe sahip olduğu söylenebilir.

2.5. Yedi Harfin Yedi Vecih Olarak Değerlendirilmesi

Taberî, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğine dair rivayetleri naklettikten sonra Arap lehçelerinin yediden fazla olduğunu ve bunları sınırlandırmanın mümkün olmadığını ifade etmektedir. Resûlullah'ın "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir." hadisinin yedi lehçeye işaret ettiğini belirtmektedir. Ancak bu düşünceye karşı çıkanlar, bu ifadenin Kur'ân'ın yedi farklı biçimde indirildiğini; emirler, yasaklar, teşvikler, korkutmalar, kıssalar ve örnekler gibi farklı vecihleri olduğunu iddia etmişlerdir. Taberî, Kur'ân'ın yedi vecihle vahyedildiğini belirtenlerin, yedi lehçe ile indirildiği görüşüne ters düşen bir fikir öne sürmediklerini, aksine Kur'ân'ın farklı yönlerini vurguladıklarını ve her iki görüşün de isabetli olduğunu belirtmektedir.⁴⁶

İbn Atıyye, yedi vecih meselesine Bâkılânî'nin düşünceleri aracılığıyla açıklık getirmektedir. İbn Atıyye, Bâkılânî'nin yedi harfi yorumlamak üzere Hz. Peygamber'den (s.a.v.), "Bu Kur'ân yedi kapıdan müteşekkil yedi harflidir. Bunların nehiy, emir, helal, haram, muhkem, muteşabih ve emsal olduğunu, helallerini helal, haramlarını da haram bilin. Emirlerine tutunup, nehiy ettiklerinden sakının, muhkemlerinden ibret alıp muteşabihlerine inanın."⁴⁷ hadisini aktararak yedi harfin manasının "yedi vücûh" şeklinde yorumlanabileceğinden bahsetmektedir.⁴⁸ İbn Atıyye'nin naklettiğine göre Bâkılânî, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiği görüşüne değişik bir bakış açısı sunmaktadır. Ona göre yedi harf, yedi kıraat veya yedi vecih anlamına gelmektedir. Yedi harfi yedi lügat olarak yorumlayanları tenkit eden Bâkılânî, Hz. Ömer, Übey b. Kâ'b, Hişâm b. Hakîm ve İbn Mes'ûd'un farklı kıraatleri olmasına rağmen, dillerinin aynı olduğunu örneklerle açıklamaktadır. Bu durum, kıraat farklılıklarının harflerden ziyade üslup farklılıklarından kaynaklandığını göstermektedir. Bâkılânî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onayladığı farklı kıraatleri de yedi harfin kapsamına almaktadır ve bu farklılıkların Kur'ân'ın

⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/20-21; Konu hakkında bilgi için bk. Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi*, 102.

⁴⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410), 8/115; Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/62-63.

⁴⁸ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1/44; Ablay, *İbn Atıyye Tefsirinde Kıraat Olgusu*, 56.

birçok yerinde bulunduğunu belirtmektedir. Bu sebeple Übey'in harfi, İbn Mes'ûd'un harfi gibi ifadelerin de kullanıldığını eklemektedir.⁴⁹

İbn Atıyye, harfe yedi farklı lügat anlamı yükleyenler arasındadır. Bâkılânî'nin yedi harfin yedi kıraat veya üslup olduğu yönündeki görüşüne katılmıyor. Ona göre Arap lehçeleri arasındaki farklılıklar, Arapların birbirlerini anlayamayacakları kadar büyük değildir. Kureyş, Hüzeyl ve Sa'd b. Bekr kabileleri arasında dilsel farklılıklar olsa da bu kabileler birbirlerini rahatlıkla anlayabilmekte ve nihayetinde hepsinin söylemlerinin aynı anlama geldiğini belirtmektedir. İbn Atıyye'nin Bâkılânî'ye yönelttiği bir diğer tenkit ise Hişâm b. Hakîm, Hz. Ömer, İbn Mes'ûd ve Übey b. Kâ'b'ın lügatlerinin aynı olduğu görüşüdür. İbn Atıyye bu savı kabul etmiyor. Ona göre Hişâm ve Hz. Ömer Kureyşli, İbn Mes'ûd Hüzeyl kabilesinden, Übey ise Ensar'dandır. Bu sahâbîlerin lügatleri her zaman aynı olmayabilirdi. Eğer dilleri bir ve kabileleri de aynı olsaydı, birbirlerine karşı çıkmazlardı. Her biri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendilerine öğrettiği ve kendi lügatlerine uyan okuma tarzını benimsemiştir. İbn Atıyye, Kur'an'daki farklı okunuş biçimlerinin kökenini çeşitli lügatlere ve bazen de i'rab farklılıklarına dayandırmaktadır.⁵⁰

Tefsir mukaddimesinde Kâsımî, yedi harf konusunu kapsamlı bir şekilde incelerken yedi vecih yaklaşımına kısaca değinmiştir. Kâsımî'nin belirttiğine göre İbn Kuteybe, yedi harf hadisini, Kur'an'daki çeşitli vecihlerin bir göstergesi olarak anlamlandırmıştır.⁵¹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yedi harf hadisindeki sözlerine atıfta bulunan Kâsımî, farklı kıraat ve lügat şekillerine vecih anlamı yüklediğini dile getirmektedir.⁵²

Ateş, yedi vecih bahsini işlerken iki önemli âlimin fikirlerini değerlendiriyor. Bunlardan birisi Hattâbî, (ö. 388/998) diğeri de İbn Kuteybe'dir. Hattâbî'ye göre Kur'an'da yedi vecihte okunan âyetler bulunmaktadır. Bu okunuş farklılıkları Kur'an'ın bütününde değil, yalnızca belirli bölümlerinde yer almaktadır. İbn Kuteybe ise Kur'an'ın yedi harf üzere inmesinin, yedi dil vechi şeklinde vahyedildiği görüşünü benimsemektedir. Kur'an-ı Kerim'deki farklı vecihleri analiz ederek imla farklılıkları, kelimelerin yer değiştirmesi ve metnin imlasındaki noksanlıklar veya fazlalıklar gibi kriterlere göre yedi ayrı başlık altında gruplandırmaktadır. Bu sınıflandırmayla, farklı kıraatlerin metnin anlamını değiştirmediği görüşünü öne çıkarmakta ve kıraat çeşitliliğinin Kur'an'ın anlam bütünlüğüne zarar

⁴⁹ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1/44.

⁵⁰ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1/44-45.

⁵¹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/180-181.

⁵² Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/181.

vermediğini savunmaktadır. Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde bu farklı dil vecihlerinin bulunduğunu dile getirmektedir.⁵³

Bu bağlamda çıkarılabilecek sonuç şudur ki Taberî, Kur'ân'ın yedi vecihle indirilmesi konusundaki çeşitli görüşleri birbirini tamamlayıcı olarak görürken İbn Atıyye bu konudaki fikirlerini Bâkılânî'ye yönelttiği eleştiriler üzerinden şekillendirmekte ve farklı vecihlerin dilsel ve gramatik özelliklere işaret ettiğini belirtmektedir. Kâsımî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisinden hareketle farklı okuyuş ve dil biçimlerini yedi vecihle ilişkilendirirken Ateş de aynı konuyu, Hattâbî ve İbn Kuteybe gibi âlimlerin görüşlerine yer vererek açıklamaya çalışmaktadır.

2.6. Yedi Harf Yedi Kıraattir Görüşü

Taberî, yedi harfi yedi farklı kıraatle de ilişkilendirmiştir.⁵⁴ Taberî'nin naklettiği bilgilere göre Hz. Osman, Kur'ân-ı Kerim'i tek bir mushaf halinde bir araya getirme kararı almıştır. Bu kararın alınmasındaki başlıca sebep, Hz. Osman döneminde zuhur eden birtakım şahısların, Kur'ân'ın nazil olduğu yedi kıraatten bazılarını reddetmesidir. Oysa bu kıraatler, sahâbenin bizzat Resûlullah'tan işiterek ezberleyip aktardığı şekliyle gelmiştir.⁵⁵ Taberî'ye göre günümüzdeki Kur'ân hattı, yedi harften yalnızca birini içerir; diğer altı harf bu hatta bulunmaz. Meşhur yedi ve on kıraat ise tek bir harf içindeki farklı okuma varyantlarıdır.⁵⁶

Taberî'nin açıklamasına göre Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirildiği rivayeti farklı bir anlam taşımaktadır. Zira ona göre bu yedi harf, bilinen yedi veya on kıraatten bağımsız bir mesele olup yedi Arap lehçesini ifade etmektedir.⁵⁷ Yedi kıraat tasnifi, Taberî'den sonra vefat eden Ebû Bekr b. Mücâhid tarafından yapılmıştır. İbn Mücâhid, kendi anlayışına göre sahih kabul ettiği kıraatleri bu tasnife dâhil ederek yedi kıraat sistemini oluşturmuştur.⁵⁸

İbn Atıyye'nin tefsir mukaddimesi incelendiğinde, yedi harf ile yedi kıraat arasındaki ilişkiye dair net bir açıklama bulunmadığı görülmektedir.

⁵³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/26.

⁵⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/35.

⁵⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/42.

⁵⁶ Abdülmecit Okçu, *Kıraat Açısından Tâberî ve Tefsiri* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Atatürk Üniversitesi, 2000), 51.

⁵⁷ Yaşar, Naif. *Taberî'nin Kıraatlere Bakışı*. Marife Dini Araştırmalar Dergisi 16/1 (Haziran 2016), 63.

⁵⁸ Atik Aydın, *İbn Cerîr eî-Taberî'nin Kur'ân Anlayışı ve Te'vil Tercihleri* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üniversitesi, 2004), 50.

Kâsimî, Kur'ân'da zikredilen yedi harfin bilinen yedi veya on kıraat ile aynı olmadığı görüşündedir. Bu görüşünü desteklemek için İmam Taberî'nin tefsir mukaddimesinde yedi harfe ilişkin görüşlerine atıfta bulunarak Taberî ile aynı fikirde olduğunu açıkça belirtmektedir.⁵⁹

Ateş'in mukaddimesinde yer alan bilgilere göre Mürsî,⁶⁰ (ö. 685/1287) halk arasında yaygın olan yedi harf ile yedi kıraatin kastedildiği inancını şiddetle eleştirmiştir. Mürsî, bu inancı kötü bir cehalet olarak nitelendirmiştir. Bu durum, erken dönem İslâm âlimlerinin yedi harf kavramının anlamı ve kapsamı üzerine yaptıkları derinlemesine tartışmaları ve kıraat farklılıkları ile yedi harf arasındaki ilişkiyi netleştirmeye yönelik çabalarını göstermektedir.⁶¹

Ateş'in belirttiğine göre İslâm âlimleri arasında Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirildiği rivayetinin yorumu konusunda farklı görüşler bulunsa da bu rivayetin bir kelimenin yedi farklı şekilde okunabileceği anlamına gelmediği noktasında bir fikir birliği mevcuttur. Bu durumdan çıkan sonuç, yedi harfin halkın sandığı gibi yedi meşhur kıraati kapsamadığıdır. Zira bu kıraat imamı Hz. Muhammed'in (s.a.v.) zamanında henüz hayatta değillerdi. Onların okuma şekilleri ise ilk kez hicrî dördüncü yüzyılın başlarında Ebû Bekr b. Mücâhid tarafından bir araya getirilmiştir. Eğer hadiste geçen yedi harften kasıt, günümüzdeki yedi meşhur kıraat olsaydı, Ferrâ gibi Selef âlimlerini, kendi görüşlerine aykırı kıraatleri şiddetle eleştirdikleri için dinden çıkmış kabul etmek gerekirdi. Ancak bu durumun gerçekte böyle olmadığı ortadadır. Ferrâ ve diğer Selef bilginleri, bazı kıraat farklılıklarını eleştirmiş olsalar da hiçbir zaman bu kıraat imamlarının dinden çıktığını iddia etmemişlerdir.⁶² Ateş, yedi harfin bilinen yedi kıraat olmadığını açıklamak amacıyla eserinde Kurtubî'nin görüşlerine yer vermiştir. Kurtubî'nin naklettiği bilgilere göre İbn Ebû Sufre (ö. 435/1044) ve Abdurrahmân b. Muhammed ed-Dâvûdî (ö. 467/1075) gibi birçok âlim, günümüzde yedi kıraat olarak bilinen okuyuşların, sahabeye izin verilen yedi harften farklı olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre mevcut yedi kıraat, Osman mushafının derlendiği tek bir harften türemiştir. Bu kıraatler, her bir kıraat imamının, o dönemde rivayet edilen çeşitli okuyuşlardan beğendiklerini seçip okumaları ve öğretmeleri neticesinde meşhur hale

⁵⁹ Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/78-181.

⁶⁰ Hicrî 616'da Endülüs'ün Murcia şehrinde doğan ve hayatının büyük bir kısmını ilim ve irşatla geçirdikten sonra, h. 685 yılında İskenderiye'de vefat eden Mürsî, İslâm dünyasının önemli âlimlerinden biri olarak anılır. Mürsî hakkında bilgi için bk. Mustafa Kara, "Mürsî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/55-56.

⁶¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/29.

⁶² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/29.

gelmiştir. Bu nedenle Nâfi'nin (ö. 169/785) kıraati "Nâfi'nin harfi", İbn Kesîr'in kıraati ise "İbn Kesîr'in harfi" olarak isimlendirilmiştir.⁶³

Şu sonuca varabiliriz: Taberî, yedi harfi yedi kıraatle ilişkilendirirken aslında bugün bildiğimiz yedi veya on kıraatin, tek bir harf içindeki farklı okuma biçimleri olduğunu ifade etmektedir. İbn Atıyye bu konuda net bir görüş ortaya koymazken Kâsımî yedi harfin bilinen kıraatlerden farklı olduğunu savunmakta ve bu görüşünü Taberî'nin yaklaşımlarıyla desteklemektedir. Ateş, yedi harfin bilinen yedi kıraat olmadığını açıklamak için Mürsî'nin görüşlerine dayanarak yedi harfin yaygın kanının aksine günümüzdeki meşhur yedi kıraatle aynı olmadığını vurgulamaktadır.

2.7. Yedi Harf Ruhsatının Verilme Zamanı

Yedi harf ruhsatı, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli lehçelerde okunmasına olanak tanıyan ve İslâm'ın erken dönemlerinden bu yana süregelen tartışmaların odağında yer alan bir uygulamadır. Bu ruhsatın ne zaman verildiği ve kapsamının tam olarak ne olduğu, Kur'ân tarihi ve Kur'ân ilimleri alanında hâlâ üzerinde çalışılan önemli bir konudur. Mevcut hadislerdeki bazı ifadeler, bu ruhsatın İslâm'ın ilk dönemlerinden ziyade hicretten sonra verildiğini göstermektedir.⁶⁴ Taberî, İbn Atıyye ve Kâsımî gibi müfessirlerin bu konuda net bir bilgi sunmaması yedi harf ruhsatı hakkında kesin bir bilginin bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Ateş'in görüşüne göre ise Kur'ân, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kabilesi olan Kureyş'in diliyle nazil olmuş ve o dönemdeki noktasız ve harekesiz Arap yazısıyla kaleme alınmıştır. Sahâbe Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işittikleri gibi okumalarına rağmen, aralarında okunuş farklılıklarının bulunduğu, tüm kaynaklarda, tefsir ve hadis kitaplarında açıkça ifade edilmiştir. Hicretin 9. yılından itibaren, farklı bölgelerden gelen heyetlerle birlikte Arap kabileleri toplu halde İslâm'ı kabul etmeye başlamışlardı. Hz. Muhammed (s.a.v.), Kureyş lehçesinden belirgin farklılıklar gösteren lehçelere sahip olan bu bölgelerde yaşayan insanlara, Kur'ân'ı kendi lehçelerinde okuma izni vermiştir. İşte bu izin, yedi harf ruhsatı olarak adlandırılmaktadır.⁶⁵

Vardığımız nokta şudur ki Taberî, İbn Atıyye ve Kâsımî gibi müfessirler eserlerinin giriş kısımlarında yedi harf ruhsatının ne zaman verildiğine dair bir bilgiye yer vermemişlerdir. Ancak Ateş'in görüşüne göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) farklı bölgelerden gelen ve Arapçanın çeşitli

⁶³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/30.

⁶⁴ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 166.

⁶⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/38.

lehçelerini konuşan kabilelere Kur'ân'ı kendi lehçeleriyle okuma izni vermesi, yedi harf ruhsatının hicretin 9. yılından itibaren başlamış olabileceğine işaret etmektedir.

2.8. Yedi Harfin Neshi Meselesi

Taberî, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli lehçelerle okunabilmesi imkânına değinirken, günümüzde bu durumun tek bir harfle sınırlı olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

Bunların neshi veya ilga edilmesi söz konusu değildir. Ümmet de okumakla yükümlü olduğu şeyi yitirmemiştir. Çünkü ümmet Kur'ân'ı ezberlemekle yükümlüdür ve bu bağlamda yedi harften dilediğini okuma ve koruma hususunda muhtariyet tanınmıştır. Bu durum, yemin kefaretindeki gibi, köle azadı, yoksul doyurma veya giydirme seçeneklerinden herhangi birini seçme özgürlüğünü beraberinde getirmektedir. Bu seçeneklerden birinin yerine getirilmesiyle borcun ödenmesi gibi, ümmet de Kur'ân'ı korumak ve kıraat etmekle yükümlü kılınmış; ancak yedi harften herhangi birini seçerek okuma serbesti tanınmıştır.⁶⁶

Birçok âlimin görüşüne göre Hz. Osman tarafından çoğaltılan Mushaf, Kur'ân-ı Kerim'in yedi farklı okunuşunu da içermektedir. Bu yaklaşıma göre Kur'ân'ın ilk vahyedildiği dönemdeki yedi ayrı Arap lehçesi, Hz. Osman döneminde tek bir kitapta toplanmıştır. Ancak İmam Taberî bu konuda farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ona göre Hz. Osman, çoğalttığı mushaflarda yedi harfi tek bir harfe indirmiştir. Bu kararın temel nedeni ise Müslümanlar arasında farklı lehçelerden kaynaklanabilecek karışıklık ve ihtilafları engellemektir. Taberî'ye göre Hz. Osman'ın bu eylemi, Müslümanları tek bir kıraat ve tek bir Mushaf etrafında birleştirerek olası ihtilafları engelleme arzusundan kaynaklanmaktadır. Çünkü ona göre yedi harf üzere okumak bir zorunluluk değil, yalnızca bir ruhsattır. Hadiste geçen bu emir, yedi harfi zorunlu kılan bir emir değil, mubah ve ruhsat olan bir emri ifade etmektedir. Yani bu durum, Kur'ân'ı farklı lehçelerde okumaya izin veren bir esneklik sunmaktadır.⁶⁷

Taberî'ye göre Hz. Osman'ın mushafı tek bir harf ve okuyuş etrafında birleştirildi; böylece diğer altı harf ve onlara ait kıraatler terk edildi. Ona göre bu altı harfle okuyuşların terk edilmesi; Müslümanların bu kıraatlerin geçerliliğini reddetmemelerine rağmen, izlerinin zamanla silinmesinden ve

⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/53; Konu hakkında bilgi için bk. Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi*, 104.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/59; Konu hakkında bilgi için bk. Bayrakçı, *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi*, 104.

kullanılmaktan vazgeçilmelerinden kaynaklanmıştır. Ancak bu görüşe yönelik bazı eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirileri getirenler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabına yedi harf üzere okuma talimatının, mübah ve bir ruhsattan öte, vacip ve farz bir emir olduğunu savunmaktadırlar. Bu bakış açısına göre yedi harfi öğrenmek ve onlarla kıraatte bulunmak farz hükmündeydi ve sahâbenin bu farzı terketmeleri doğru değildi. Taberî'ye göre sahâbe, yedi harfin hepsini aktarmamakla, kendilerine düşen bir sorumluluğu aksatmış sayılmazlar. Ona göre sahâbe, İslâm'ın ve Müslüman topluluğunun faydasını gözeterek Kur'ân'ı tek bir harf ve okuyuş etrafında toplamanın ümmet için daha doğru bir adım olacağı kanaatine vardılar.⁶⁸

İbn Atıyye'ye göre Hz. Osman döneminde Kur'ân'ın muhtelif lehçelerde okunması meselesi, beraberinde ciddi ihtilafları getirmiştir. Bu bağlamda, Hz. Osman'ın, sahâbenin önde gelen âlimlerinden müteşekkil bir heyeti görevlendirerek Kur'ân'ı tek bir lehçe üzerine teksir etme talimatı verdiği belirtilmektedir. Kureyş lehçesinin tercih edilmesinin altında yatan en önemli neden, Kur'ân'ın Kureyş lehçesiyle indirilmiş olmasıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) Kureyş kabilesindedir ve vahiy onun dilinden, yani Kureyş lehçesinden yayılmıştır. İbn Atıyye, rivayet edilmemiş bir metni Kureyş lehçesiyle kaleme almanın Kur'ân'a aykırı olduğunu ifade etmektedir. Hz. Osman'ın mushafı üzerinde kıraat birliği sağlandığını, diğer kıraatlerin ve mushafların ise yanlışları önlemek için ortadan kaldırıldığını belirtmektedir.⁶⁹

Kâsımî, Hz. Osman'ın Kur'ân'ı cemederken yalnızca mütevâtir harflerle iktifa etmesi hususunda Taberî'nin görüşlerini kapsamlı bir biçimde aktararak bu hususta Taberî ile aynı fikirde olduğunu net bir şekilde dile getirmektedir.⁷⁰

Kâsımî'nin bakış açısına göre Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilmesi ve okunması ilk zamanlarda bir kolaylık olarak tanınmış olsa da Hz. Osman'ın Kur'ân'ı tek bir lehçe esas alınarak çoğaltmasıyla bu ruhsatın hükmü kalmamıştır. Bu durum, akıllara önemli bir soruyu getirmektedir: Yedi kıraatin tamamını nakletmeyi bırakanlar, görevlerini ihmal etmiş sayılır mı? Kâsımî, bu soruya cevaben, Kur'ân'ın tek bir lehçe üzere teksir edilmesinin Müslümanların maslahatına olduğunu ve yedi kıraatin korunmasının İslâm ve Müslümanlar adına bir tehlike arz edeceğini ileri sürmektedir.⁷¹

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 1/59-60; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/424.

⁶⁹ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1/47.

⁷⁰ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/183.

⁷¹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, ts., 1/184; Konu hakkında bilgi için ayrıca bk. Kalkan, *Cemâleddîn el-Kâsımî ve Tefsirdeki Metodu*, 77.

Kâsımî'nin bu yaklaşımı, Kur'ân'ın okunması ve korunmasıyla ilgili önemli bir tartışmayı aydınlatmaktadır. Bir yandan farklı lehçelerde okumanın getirdiği çeşitlilik ve zenginlik öne çıkarılırken, diğer yandan tek bir lehçede okumanın birlik ve beraberliği pekiştirdiği savunulmaktadır.

Ateş'e göre Kur'ân'ın farklı lehçelerde okunması, Müslüman topluluk içinde anlaşmazlık ve karmaşaya yol açabilirdi. Bu durumu engellemek amacıyla Hz. Osman, mevcut Kur'ân nüshalarını tek bir mushaf halinde çoğaltarak bu soruna çözüm getirmiştir. Ateş'e göre Kur'ân yedi farklı lehçeyle indirilmiştir. O, diğer lehçelerin tamamen ortadan kaldırılmadığını ve her topluluğun kendi tercih ettiği lehçeyi koruması gerektiğini savunmaktadır. Ateş, bu görüşünü Taberî'nin yorumlarına dayandırarak desteklemektedir. Buna göre Müslüman toplumun istediği kıraati sürdürmesi, diğer kıraatlerin hükmünün kaldırılmasına bağlı değildir; bu hem bir serbestlik hem de bir yükümlülük olarak ifade edilmiştir.⁷² Ateş de Kâsımî gibi yedi harfin neshedilmesi konusunda Taberî'nin görüşlerine geniş yer vermiştir. Ateş'in bu konudaki düşüncelerinden, Taberî'nin yaklaşımlarına katıldığı anlaşılmaktadır.

Kanaatimizce, Taberî'nin yedi harften yalnızca birinin Hz. Osman mushafında yer aldığı, geri kalanların ise terk edildiği yönündeki görüşü; İbn Atıyye, Kâsımî ve Süleyman Ateş gibi müfessirler tarafından da benimsenmiştir. Özellikle Kâsımî ve Ateş'in eserlerinde Taberî'nin bu görüşüne genişçe yer vermeleri, söz konusu ortak kabulü açıkça göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Taberî, İbn Atıyye, Kâsımî ve Süleyman Ateş'in tefsir mukaddimleri üzerinden yedi harf yorumları analiz edilmiş ve karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Farklı dönemlerde yaşamış olsalar da çalışmamıza konu olan bu dört müfessirin eserlerinde yedi harf meselesine dair özgün ve mühim görüşler sundukları görülmüştür. Bu durum, çalışmanın konusunu teşkil etmiş ve bu alanda araştırma yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışma, yedi harf konusunun tefsirlerde nasıl ele alındığına dair değerli bir perspektif sağlamaktadır. Bu çalışma kapsamında, tefsir mukaddimleri temel alınarak Taberî'den günümüze kadar yedi harf meselesinin hangi yoğunlukta işlendiği ve müfessirlerin birbirlerinden ne ölçüde etkilendiği soruları irdelenmiştir. İran'ın kuzeyinde yer alan

⁷² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/36; Konu hakkında bilgi için bk. Akkoyun, *et-Tefsiru'l-Hadis ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 152-153.

Taberistan'dan Taberî'yi, Endülüs'ten İbn Atıyye'yi, Suriye'den Kâsımî ve Türkiye'den Süleyman Ateş gibi isimleri seçerek farklı ilim merkezlerini ve coğrafyaları cemetmiş olduk. Böylesine spesifik bir çalışma yürütmemize rağmen, arzulanan netlikte bir sonuç ortaya konulamadı. Bu durumun sebebi, yedi harf meselesi ve etrafındaki tartışmaların son derece çetrefilli bir mahiyet arz etmesidir. Dört müfessir yedi harfi yedi lehçe şeklinde yorumlamasına karşın, bu yorumlar birbirinden farklılık göstermektedir. Taberî'ye göre Arap lehçeleri çoktur ve Kur'ân bu lehçelerin bir kısmıyla indirilmiştir. Ancak zamanla bu lehçelerin uygulamadaki kullanım alanı kalmamış ve sadece bir lehçe günümüze ulaşmıştır. Kâsımî'nin de Taberî ile aynı görüşte olduğu, ondan yaptığı alıntılarla açıkça ortaya konmaktadır. İbn Atıyye, yedi harf görüşünü kabileler özelinde ele almaktadır. Ona göre öncelikli olan Kureys lehçesidir, onu da Benû Sa'd bin Bekr lehçesi izler. Ateş ise Kur'ân'ın Kureys lehçesiyle indiğini, insanların kendi lehçelerini değiştirmenin çok güç olduğunu ve bunun uzun soluklu bir eğitim gerektirdiğini belirtmektedir. Hicretin 9. yılından itibaren çeşitli lehçelere sahip kabileler topluca İslâm'a katılmaya başladığından Hz. Peygamberin bu kabilelere kendi lehçeleri ile Kur'ân okuma ruhsatı verdiğini söylemektedir.

Taberî'ye göre Müslümanlar, Kur'ân'ın indiği yedi harfin tamamını okumakla mükellef değildirler. Taberî, bu konuda önemli bir kolaylık sunarak, yedi harften herhangi biriyle okumanın yeterli olduğunu ve bu sayede sorumluluğun yerine getirilmiş sayılacağını belirtmektedir. Ancak, yedi harften tek birinin inkârı bile kabul edilemez. Mevcut yedi veya on kıraatin tümü Taberî'ye göre tek bir kaynaktan beslenir. Bu nedenle, bu okuyuşlar arasında seçim yapmakta herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü bunlar kıraattir, yedi harf değildir. Taberî'ye göre yedi harfin hepsi vahiy ürünüdür ve doğrudan Allah (c.c.) tarafından indirilmiştir. Bu harflerin her biri, Kur'ân'ın mucizevi yönünü oluşturur ve Allah'ın (c.c.) kelâmının esası olarak kabul edilmektedir. Taberî, yedi harften birini okuyup muhafaza eden kişinin, diğer harfleri reddetmediği sürece, Kur'ân'ı okuma görevini yerine getirdiğini savunmaktadır.

İbn Atıyye, yedi harf konusunu “Şüphe yok ki bu Kur'ân, yedi harf üzere nazil olmuştur. Ondan kolayınıza geleni okuyun.” hadisi ile ele almıştır. Bu başlık biçimiyle müfessir, yedi harf meselesinin temelini Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadislerine dayandırmaktadır. Hadisin yanında, Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasındaki ihtilafa dair bir hadis de dâhil olmak üzere yedi harf ile ilgili toplam beş hadis aktarmaktadır. İbn Atıyye, yedi harfin Allah (c.c.) tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.v.) mubah kılındığını ve Cebrâil (a.s.) tarafından da i'cazlı bir şekilde arz edildiğini savunmaktadır.

Kâsımî, yedi harf konusunu tarihsel bağlam perspektifiyle ele almaktadır. Öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde farklı lehçelerle Kur'ân okunmasına izin verildiğini belirtmektedir. Bu görüşünü desteklemek için Hz. Ömer'in yaşadığı bir olayı, Übey b. Kâ'b'dan gelen bir rivayeti ve diğer bazı rivayetleri delil olarak kullanmaktadır. İbn Kuteybe'den alıntı yaparak bazı kabilelerin farklı okumalar yaptığını da belirtmektedir. Her kabilenin kendine özgü lehçesiyle Kur'ân okumasının, yerleşik bir gelenek haline geldiğini ve bu durumun değiştirilmesinin güç olduğunu belirtmektedir. Bu farklılıkların giderilmesi için uzun soluklu bir eğitim sürecinin şart olduğunu savunmaktadır.

Kâsımî, yedi harf meselesinde yedi sayısının, gerçekte bir rakamı ifade etmediğini savunmaktadır. Ona göre bu sayı, bir kelimenin çeşitli biçimlerde okunabilme imkânına işaret etmektedir. Hem yüzler basamağındaki yedi yüzün hem onlar basamağındaki yetmişin hem de birler basamağındaki yedinin bir araya gelmesi, sayısal bir fazlalığı vurgulamaktadır. Bu durum, Kur'ân'ın farklı lehçelerde okunabilmesini ve çeşitli telaffuzların kabul görmesini sağlamaktadır.

Ateş, "Kıraatler Meselesi" başlığı altında Kur'ân'ın yedi harf üzere okunması konusunu ayrıntılı olarak incelemektedir. Konuyla ilgili hadisleri inceleyip değerlendirmektedir. Ayrıca Taberî, Kurtubî, Zerkeşî, İbn Atıyye, İbn Kuteybe, Mürsî, Ebû Şâme, Ferrâ, Bâkılânî ve Tahâvî gibi âlimlerin görüşlerine ve değerlendirmelerine de yer vermektedir. Ateş'e göre Kur'ân, sadece okunması için değil, aynı zamanda üzerinde düşünülmesi ve içerdiği prensiplerin hayata geçirilmesi için nazil olmuştur. Bu nedenle Kur'ân'da asıl önemli olan kelimelerin yapısı değil, taşıdığı manadır.

Farklı yorumlara rağmen müfessirler arasında bazı ortak noktalar da bulunmaktadır. Hepsi yedi harfin Kur'ân'ın mucizelerinden biri olduğunda ve farklı şekillerde yorumlanabileceğinde hemfikirdir.

Bu çalışma mezkûr meselesinin tefsir tarihindeki konumunu ve mahiyetini idrak etme noktasında analitik bir çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte, konunun çok boyutlu yapısı göz önüne alındığında daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Gelecek araştırmalarda, farklı tefsir geleneklerindeki yedi harf yorumlarının sistematik olarak derlenip mukayese edilmesi, literatürdeki perspektif çeşitliliğini gün yüzüne çıkaracaktır. Bununla birlikte, meselenin Kur'ân'ın anlam dünyası ve yorum yöntemleri üzerindeki etkilerinin derinlemesine tetkik edilmesi de literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ablay, Rıfat. *İbn Atiyye Tefsirinde Kıraat Olgusu*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Dicle Üniversitesi, 2019.
- Akkoyun, Cihad. *et-Tefsîru'l-Hadîs ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri Adli Eserlerdeki Metotların Karşılaştırılması*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2022.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Aydın, Atik. *İbn Cerîret-Taberî'nin Kur'ân Anlayışı ve Te'vil Tercihleri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üniversitesi, 2004.
- Bayrakçı, Nizamettin. *Taberî Tefsiri Mukaddimesinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2013.
- Demir, Zakir. *"Kur'ân'da Göğün Katmanları/Yedi Gök ile İlgili Âyetlerin Tahlîli", Kur'an Âyetleri ve Bilimsel Veriler Işığında Gökler-I-*, Ankara: DİB Yayınları, 2025.
- Erdim, Enes. *Zemahşerî ve İbn 'Atiyye'nin Tefsirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Atatürk Üniversitesi, 2010.
- Gülle, Sıtkı. *"Taberî'nin, Tefsîr'indeki Kıraat Değerlendirmeleri"*. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2004), 66-85.
- İbn 'Akîle, Muhammed b. Ahmed. *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fî 'ulûmi'l Kur'ân*. 10 Cilt. Şârika: Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Dirâsât, 2006.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşafî Muhammed. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- Kalkan, Gökçen. *Cemâleddin el-Kâsimî ve Tefsirdeki Metodu*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Atatürk Üniversitesi, 2007.
- Kara, Mustafa. *"Mürsî"*. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/55-56. İstanbul: TDV Yayınları, 2006
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 23. Basım, 2012.
- Karataş, Şuayip. *"Kâsimî'nin Mehâsinü't-te'vîl İsimli Tefsirinin Mukaddimesinde Kıraat Olgusu"*. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat*

Fakültesi Dergisi 8/1 (2021), 315-337.
<https://doi.org/10.33460/beuifd.910934>

Kâsımî, Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vîl*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 1 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2022.

Kâsımî, Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Okcu, Abdulmecit. "Taberî'nin Yedi Harf Hakkındaki Görüşleri". Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu. 191-200. Konya: y.y., 2010.

Okçu, Abdülmecit. *Kıraat Açısından Taberî ve Tefsîri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Atatürk Üniversitesi, 2000.

Sâlih, Subhî. *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1977.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 25 Cilt, ts.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Taberî Tefsîri*. çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacri el-Mısri. *Şerhumüşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1410.

Taşpınar, Kadir. *Subhî Sâlih'in Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi*. ed. Yaşar Akaslan. İlahiyat, 1. Basım, 2019.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.

Yaşar, Naif. "Taberî'nin Kıraatlara Bakışı". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2016), 59-86.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar, bu çalışmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Katkı Oranı Beyanı: Tüm yazarlar çalışmanın tasarımı, veri toplama ve/veya analiz sürecinde eşit katkı sağlamış; makalenin yazımını gözden geçirmiş ve yayımlanacak son hâlini onaylamıştır.

"Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir."